

NELER YAPTIK?

EMO'DAN GENEL BİR BAKIŞ

GİRİŞ

Cumhuriyetin 75. yılı tarihimizin en büyük krizine tanıklık ediyor. Bu krizi ülkemiz ekonomik, kültürel ve en önemlisi hukuki boyutlarıyla yaşıyor. Kriz derinleşiyor, krizden çıkış olanakları konusunda ne egemen zihniyet kendi içinde çözüm geliştirebiliyor, ne de emekçi sınıflar krizin çözümünde inisiyatif oluşturacak bir konumda bulunuyor (Bkz. Cumhuriyet Krizde Halk Aydınlik İstiyor).

Dünyanın küreselleşme adı altında kritik bir dönemecten geçtiği, 2000' li yılların eşliğinde karşı karşıya olduğumuz sorunlar yumağına çözüm geliştirmek, her şeyden önce taraf olmakla yakından ilgili. Küreselleşme operasyonu karşısında emeğin geleceğinden ve ulus-devletin "öz kaynaklarına dayalı bağımsızlık çizgisinden" yana olup olmadığımız ayrıstırıcı bir önem taşımaktadır. Artık dünyamızın geleceğini kurtarmaya dönük bir *eylem programını* gündemimize almaktan başka çıkış görünmüyor.

"Nasıl bir dünya istiyoruz?" sorusu hemen her sınıfın ve her ülkenin her çıkar grubunun somut pratiği ile yanıtını buluyor. Bu sorunun düşünsel arkaplanı üzerinden bir ayrışma süreci yaşıyoruz. Gündemine 'nasıl bir dünya sorusunu koymayan örgütlü insan eylemi düşünülebilir mi? Biz EMO' dan dünyamıza, ülkemize bu soru çerçevesinde bakmaya çalıştık. Nasıl Bir Ülke İstiyoruz? sorusuna yanıt aramak elbette asli konumuzla yakından ilgili. Çünkü bu soruların açtığı ufuk çizgisi içinde ancak ülkemizin enerji, iletişim ve bilişim sektörlerine yaratıcı bir gözle bakabilmemiz olanaklı. Böylelikle ülkemizin üzerine çöreklenen yönetici sınıfların 'dar çıkar eksenine oturmuş' ve halkımızın geleceğine *yabancılaştı*ş tutumlarını gözler önüne sermemiz olanaklı.

Nasıl bir sanayileşme modeli ön görüyorsak onunla bağlantılı bir enerji politikasını da tanımlamak durumundayız. Aksi halde kaba bürokratik yaklaşımların dar görüşlülüğü, gündemi belirleyen yabancı sermayenin çıkarları karşısında teslimiyetçi bir politikaya dönüşür. Özellikle odamızın ilgi alanlarına giren elektrik, elektronik ve bilgisayar sektörlerinde *'teknolojik bir atılım yaşayan bir dünya'* ile bu alanlarda girdiğimiz etkileşim süreçlerinin farkında olmamız bir zorunluluk.

"Nasıl bir dünya?" sorusuna "nasıl bir enerji politikası" sorusuyla birlikte bakabilmek, enerji sektöründe dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik, teknolojik ve çevreye ilişkin tabloyu kendi ülkemizin öncelikleri ve gelişme doğrultusu içinde görünür kılmak: EMO enerjide özelleştirme politikalarına karşı çıkarken de, enerji bürokrasına egemen olan zihniyet örgüsünü sorgularken de enerjinin *ne için, kimin için ve ne kadar* üretilceğinin yaşımsal önem taşıdığını göz önünde bulundurdu.

"Enformasyon Toplumu" kavramına ihtiyatla yaklaştık; eleştirel bir çerçeve çıkarmaya çalıştık. Dünya Ticaret Örgütü'nün telekom pazarına ilişkin beklentilerini ülke gündemine getirdik. Uluslararası Telekomünikasyon Hizmetleri Anlaşması'nın niteliğine Türkiye açısından önemine değindik. (Bkz. Türk Telekom'da Son Gelişmeler - EMO Raporu)

Meslek Odası Olarak Dünya'daki Dönüşümü Kavramak

EMO, 35. Çalışma Dönemini geride bırakırken, yönetim kurulu elektrik, elektronik ve bilgisayar mühendislerinin meslek örgütü olarak, ülkemizin 2000' li yıllara taşınması mücadelesinde önemli bir sorumluluğun da odamızın omuzlarında yer aldığının farkındadır. EMO' nun olanaklarını temel önceliklerimiz için seferber eden bir yönetim anlayışının takipçisi olduk. Tıkanma noktalarımız var. Kurumsal yapımızın ortaya çıkardığı aşmamız gereken yönetsel sorunlarımız, mali sistemin işleyişinde merkez ve şubeler arasında 'ortak payda ve öncelikler belirlemek konusunda karşımıza çıkıyor. Biliyoruz ki EMO' nun yüklü gündemine denk düşecek yaratıcı ve dinamik bir kurumsal açılım programını hızla hayata geçirmemiz gerekir. Böylece hem merkezi düzeyde odanın performansını yükselteceğiz hem de örgütsel bileşenlerin şube, temsilcilik ve üye ölçeğinde *birlikte ve etkin* bir kurumsal kimliğe taşıyabileceğiz.

35. Dönem boyunca odamızın ilgi alanlarında yaşanan büyük değişim, her gelişmeyi yakından izlemeyi ve somut tutum almayı gerektiriyordu. Aşağıda genel hatlarına değindiğimiz çok sayıda kongrenin, konferansın, toplantının örgütleyicisi, destekleyicisi veya katılımcısı olduk. Medyaya yönelik etkin bir kamuoyunu bilgilendirme süreci izledik. EMO' nun 'resmi söylemin dezenformasyon politikası karşısında gerçekleri görünür kılma

ilkesi etkili oldu. Bir yandan 'işletme hakkı devirleri ile gündeme gelen santraller raporu, dağıtım raporu, resmi yalanlara karşı sivil gerçekleri vurgulayan anti-nükleer raporu gibi çalışmalara yer verirken öte yandan Telekom' da Son Gelişmeler' e dikkat çeken çalışmaları kamuoyunun dikkatine sunduk. Anılan her çalışma aynı zamanda bir hukuk mücadelesinin parçası oldu.

Meslek Odaları, o mesleğe mensup olanların özlük haklarının korunması ve mesleki sorunlarının aşılması için çaba harcamak zorundadırlar. Bu çaba yalnızca mesleğin özgül sorunlarının içine sıkışıp kalarak değil, aynı zamanda o mesleğin penceresinden ülkenin gündemine yaratıcı bir gözle bakarak anlam kazanır. Ancak ne yazıkki kamusal bir hizmet üstlenmiş olan meslek odaları, hem kendi kurumsal işleyişlerinden hem de ülke ve dünya gündemine bağlanma düzeylerinden dolayı büyük problemlerle yüzyüzedirler. Bu problemler TMMOB içinde geçerlidir.

Gündemi ülkenin geleceği açısından örgütlemek için önemli birikimleri ve olanakları olan TMMOB' a bağlı odaların genel olarak özlenen performansa ulaşmadıkları bilinmektedir. Özellikle EMO gibi örgütler, konuları, üye profilleri ve mesleki gündemleri açısından çok boyutlu bir sorumluluk ile karşışarıyadırlar. Odaların katılım çemberleri daralmış durumdadır. Üye ile örgüt arasında ki dinamik ve çok yönlü iletişim ve etkileşimi bürokratik ve kişilere bağlı bir çalışma tarzından çıkarmak gerekmektedir. TMMOB gibi önemli bir misyonu ve ağırlığı olan örgütün kurumsal yapısını eleştirel bir analize tabi tutmak gerektiğinin farkındayız. Odalarımızın eleştirdiğimiz ülke yönetimlerindeki egemen zihniyetin çalışma tarzından sıyrılmasına olanak yaratmak zorundayız. Daralarak profesyonelleşmiş oda yöneticiliği yerine katılımcı bir perspektifin model arayışına yönelmek durumundayız. EMO ölçeğinde merkezi düzeyde alınan kararların ve kurumsal bütünlüğün gerektirdiği ortak payda ve önceliklere vurgu yapmanın öneminin iyi kavranması gerekmektedir.

Elektrik Mühendisleri Odası' nın Gündemi

Türkiye, özelleştirme adı altında sürdürülen özel sektöre kaynak aktarımı politikasını özellikle enerji ve telekomünikasyon alanında yürütmeye hız kazandırdı. Özelleştirme saldırısı, yabancı sermayenin dayatma ve beklentilerine uygun bir 'yağma operasyonu' halinde sürdürüldü. Elektrik Mühendisleri Odası kamu işletmelerinin bir talan sofrasında 'iştah kabartan lokmalar' haline getirilmesine karşı kararlı bir mücadele sürdürdü.

Temel Önceliklerimiz

- Enerjide özelleştirmenin arkaplanında yer alan uluslararası sermayenin yeni sömürgecilik politikalarını geniş kamuoyu önünde açığa çıkartmak, enerji sektörünün neden kamu mülkiyetinde olması gerektiğini, kamusal hizmet ve bütünsel bir yönetim yapısına neden gereksinim olduğunu belirgin biçimde göstermek
- Enerji alanında yabancı sermayenin dümen suyunda 'hukuk tanımaz bir tutumu benimseyen ETKB ve bağlı kuruluşlarının yol açtığı tahribatı önlemek için yargı yoluna başvurmak,
- Enerji ve maden sektöründe örgütlü bulunan kuruluşlarla ortak mücadele zeminini güçlendirmek,
- Türkiye' nin can çekişen nükleer endüstrinin bataklığına gömülmesine izin vermemek için anti-nükleer mücadeleye hız kazandırmak,
- Enformasyon Toplumu söyleminin kimin için gerçek, kimler için yanılsama olduğunu sorgulamak,
- Telekom ve bilişim alanında dünya ölçeğinde yaşanan değişimi yakından izlemek

Bu öncelikler çerçevesinde yoğun bir çalışma dönemi geçirdik. Odanın ülkenin geleceğine karşı duyarlılığını artırmak doğrultusunda işletme hakları devredilecek santrallerin ihalesinin iptali için davalar açtık. Santraller ve dağıtım müesseselerinin devirlerine ilişkin raporlar hazırladık (ocak-1997 ve Nisan- 1997) Bu raporların medya aracılığı ile kamuoyuna ulaştırılmalarını sağladık. Hukuk ve Basın Bürolarımızın bu alanda yoğunlaşmaları ile birlikte EMO alanın bilgisine sahip eleştirileri gözardı edilemeyecek bir arkaplan oluşturdu. Raporlarda dile getirdiğimiz eleştiriler, ihalelerin sonuçlandırılmalarıyla tamamıyla doğrulanmış oldu. Enerji ve maden sektörlerine yönelik neo-liberal saldırının önlenmesi için **Enerji Yapı Yol Sen, Tes-İş ve Türkiye Maden İş, Maden Sen, KİGEM ve Tüketici Hakları Derneği'nin** katıldığı **Elektrik Mühendisleri Odası'nın** sekreteryaya görevini üstlendiği Enerji ve Maden Platformu' nu oluşturduk. Platform adına hazırlanan bildirgeyi kaleme aldık. Platform kısa sürede etkisini yurt çapında hissettirdi. Eylemler, miting ve paneller yapıldı.

Özelleştirme Karşısı Platform' un Oluşumunda Aktif Görev Aldık

Özelleştirme saldırısının yalnızca enerji ve maden sektörü ile sınırlı olmadığı gerçeğinden hareket ederek sendika, meslek odası ve siyasi parti temsilcilerine Özelleştirme Karşısı Platform' u oluşturmak üzere yaptığımız çağrı 54 sendika, meslek odası ve kitle örgütü ile siyasi parti tarafından olumlu karşılandı. 5 Temmuz 1997' de Türk-İş salonunda bir forum düzenledik. Sekreteryaya adına 'Niçin Özelleştirme Karşısı Platform başlıklı ÖKP'

nin önceliklerini ve çalışma tarzını ele alan bir öneriler bildirisini hazırladık. ÖKP kısa sürede iller düzeyinde örgütlü hale geldi. ÖKP' 15 Ekim 1997' de Özelleştirme İdaresi Başkanlığı önünde kitlesel basın açıklaması yaptık. Bu süre içinde önemli bir toplantıda hazırlıklarının bir yıl sürdüğü Uluslararası Kamu Girişimciliği Sempozyumu' nu örgütledik. EMO İstanbul Şube' nin görevlendirildiği sempozyum 1997 içinde kamu kavramının çok boyutlu biçimde tartışılmasına olanak verdi

Enerji Bakanlığının Yap İşlet Operasyonunu Danıştay'a Taşındık

Elektrik Mühendisleri Odası hiç bir hukuksal dayanağı olmayan Yİ Modeli' nin Türkiye' de yürütülemeyeceğini çok önceden açıklamıştı. Ancak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı artık kabak tadı veren 'karanlıkta kalacağız' tekerlemesi eşliğinde bu ihaleyi yapmaya kalkıştı. EMO' nun bütün uyarılarına karşın ihale süreci işletildi. EMO Danıştay' a yaptığı başvuruda, bu ihalelerin Anayasa' ya, yürürlükteki yasal düzenlemelere ve her şeyden önemlisi ülkenin temel önceliklerine aykırı olduğunu vurguladı. 19 Şubat 1997' de Yap-İşlet Modeli hakkında açtığımız dava 'yürütmeyi durdurma kararı' ile sonuçlandı. ETKB bu karara rağmen ihaleyi gerçekleştirdi. Danıştay Daireler Arası Genel Kurul 10. Dairenin verdiği kararı onayladı. Yap-İşlet modeli açtığımız dava üzerine çıkmaza girdi. Anayasa' ya aykırı olmasına karşın yabancı sermayenin dayatması karşısında hükümet TBMM' den acil olarak bir Yİ yasası çıkardı. EMO süreci takip ediyor.

Nükleer Karşıtı Mücadelede Aktif Tutum Aldık

Akkuyu Nükleer Santral ihalesi Türkiye' de önemli bir tartışma konusu olmaya devam ediyor. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı TEAŞ Genel Müdürlüğü tarafından gündemde tutulan Akkuyu Nükleer Santral Projesi 30 Haziran 1997 tarihinde yapılacaktı. 4 Eylül 1997 Perşembe gününe ertelenen ihale 15 Eylül' de yapıldı. 3 konsorsiyum teklif verdi:

- (1) AECL (Kanada) KVAERNER JOHN BROWN (İNGİLTERE) HITACHI (Japonya) GAMA (Türkiye) GİRİŞ (Türkiye) Bayındır (Türkiye)
- (2) NPI (Alman-Fransız ortaklığı) SIEMENS AG (Almanya) GEC-ALSTHOM CAMPENON BERNARD (Fransa) HOCHTIEF (Almanya) GARANTİ KOZA (Türkiye) SİMKO AŞ (Türkiye) STFA İNŞAAT (Türkiye) TEK-FEN İNŞAAT (Türkiye)
- (3) WESTINGHOUSE (ABD) MITSUBISHI HEAVY IND. (Japonya) RAYTHEON (ABD) ENKA İNŞAAT (Türkiye)

26 Nisan 1997 Çernobil Kazasının 11. Yılında Mersin ve Akkuyu' da Toplantılar Yaptık

Elektrik Mühendisleri Odası 26 Nisan 1997de Mersin' de 'Akkuyu ve Nükleer Santraller Konulu forum düzenledi. Çernobil kazasının 11. yıldönümünde Akkuyu üzerindeki nükleer gölgeye dikkat çekmek amacıyla düzenlenen foruma çeşitli alanlardan bilimciler katıldı. Geniş bir katılımın olduğu forumun ardından 27 Nisan' da Büyükececi Beldesine gidildi. Kahve toplantısı yapıldı. EMO Çernobil kazasının 11. yılı dolayısıyla yaptığı açıklamada: Enerjide yönetim krizine dikkat çekerek, dünya çapında nükleerden vazgeçme eğilimine dikkat çekti. Akkuyu İhalesinin İptali için mücadeleyi yurt çapında sürdüreceğini ve resmi yalanların ardında yatan nükleer kartellerin endüstriyel krizlerini Türkiye üzerinden aşmalarına izin vermeyeceğini açıkladı.

9 Mayıs 1997 EMO Akkuyu Davasına Müdahil Olarak Katıldık

Elektrik Mühendisleri Odası Nükleer Santral İhalesinin iptali için açılan davaya müdahil olarak katılmak için gerekli başvuruyu Adana Bölge İdare Mahkemesine yaptı. Aynı davaya çok sayıda meslek odası ve çevreci kuruluş da katılıyor.

15 Mayıs 1997 Medya Bilgilendirme Programını Açıkladık

EMO resmi yalanlara karşı sivil gerçeklere dikkat çeken bir raporun hazırlıklarını sürdürdüğünü açıkladı. Hürriyet Gazetesi 'Nükleer Santral Savaşı' başlığı ile EMO' nun medyayı ve kamuoyunu bilgilendirmek doğrultusunda programını açıkladı.

26-27 Mayıs 1997 TEAŞ, TAEK, UAEA/Nükleer Kartel Pazarlamacıları İşbirliği İçinde

'Nükleer Enerji Kamuoyu Bilgilendirme Semineri' eşine az rastlanır bir skandalın izlerini taşıyordu. Toplantıya katılan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı temsilcileri elektrik süpürgesi pazarlar gibi Nükleer Enerji pazarlamaya yelteniler. Zaten salonunun girişinde AECL, Westinghouse-Mitsubishi ve NPI (Siemens-Framatome)

firmalarının Nükleer Santral maketleri göz kamaştırıcı bir şekilde yer alıyordu. EMO danışmanı Prof. Hayrettin KILIÇ ve diğer katılımcıların yönelttikleri sorular karşısında bunalan UAEA uzmanların pazarlama ezberleri dumura uğradı.

Nükleer enerjili 'her derde deva' diye gösterme telaşı eleştirel her girişimi görmezden gelmeye çalıştı. Yalnızca TEAŞ ve TAEK çalışanlarının idari tedbirle salona yığıldığı toplantılar, düzenleyenler açısından bir fiyaskoya sonuçlandı.

6 Haziran 1997, Resmî Yalanlar-Sivil Gerçekler Toplantısı

Elektrik Mühendisleri Odası olarak medya bilgilendirme toplantılarından ilkinin gerçekleştirdi. Toplantıya TMMOB Başkanı Yavuz Önen, EMO Başkanı M.Asım Rasan ve EMO Danışmanı Prof. Hayrettin Kılıç katıldı. Birinci toplantı raporu basına dağıtıldı. Bu çalışma, geliştirilerek önümüzdeki dönemde yeniden yayınlanacak.

7 Haziran 1997, Uluslararası Nükleer Enerji Sempozyumu

Türk Fizikçiler Derneği İstanbul Şubesi ve İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından düzenlenen toplantıya EMO destekleyen kuruluş olarak katıldı. Mersin' de yapılan toplantı her iki tarafın tezlerinin bir kez daha gün ışığına çıkmasına olanak verdi. Toplantıya EMO adına İstanbul Şube Başkanı Hüseyin Yeşil katıldı. Yurtdışından katılan bilimciler 'nükleer enerjinin iflasına vurgu yaparken, TAEK yetkileri nükleer enerjili meşrulaştırmaya çalıştılar.

8 Haziran 1997, Akkuyu Toplantısı

Halkın geniş katılımının olduğu toplantı nükleere karşı bir gösteriye dönüştü. TEAŞ ve TAEK bürokratlarının katıldığı toplantıya belirttiğimiz yaklaşımları tepkiyi daha da arttırdı. Büyükeceli Belediye Başkanı halkın protestosu üzerine toplantıyı terk etmek zorunda kaldı. Kendilerini halkın yaşamı hakkında karar vermeye yetkili, halkı ise yönlendirilmesi gerekenler olarak gören zihniyet halka rağmen bir şey yapılamayacağını Akkuyu'dan öğrenmiş olmalı.

Nükleer lobinin Türkiye' de yürüttüğü çalışmalara dikkat çekmek ve 9-10 Ağustos Tarihleri arasında Akkuyu Büyükeceli Beldesinde yapılacak olan "Halk Şenliğine TMMOB' un etkin olarak katılımının araçlarını geliştirmek üzere bir *kamusal etkinlik programı* geliştirdik. Bölge milletvekillerine bilgi verdik. Nükleer santrallerin ekonomik, teknik ve çevresel yıkımı konusunda kamuoyunu uyardık. Akkuyu Halkının düzenlediği şenliğine gazetecilerin katılımını sağlamak amacıyla bir program oluşturduk. 16 gazetecinin katıldığı gezi şenliğinin kamuoyuna etkili olarak yansımaya olanak sağladı.

Türkiye çapında dağıtımını gerçekleştiren üç grup afiş hazırladık.

BÖLÜM-II

ENERJİ SEKTÖRÜNDE DURUMU

Türkiye, 1998 yılında enerji sektöründe kritik adımların atılmasına sahne oldu. Enerjide özelleştirme uygulamaları Avrupa Birliği kapısında kendisine şans yaratmaya çalışan Türkiye, stratejik konumunu enerji politikalarında bir köprü olarak kullanmak istedi. 1980' li yılların ortasından itibaren Türkiye, Türki Cumhuriyetler kartını kullanarak özellikle doğalgaz anlaşmaları çerçevesinde "enerji köprüsü" olmayı dış ilişkiler stratejisinin başlıca önceliklerinden birisi olarak görmeye başladı. Türkiye'nin Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu arasında bir kavşak ülke olmanın enerji sektörünün gelişme dinamikleri açısından getirisini uzun erimli bir politika eksenine hala oturtabilmiş değildir.

A. TÜRKİYE'NİN ENERJİ GELECEĞİNİ ETKİLEYEN GELİŞMELER

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni uluslar kompozisyonu Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan türkçe konuşan cumhuriyetler olarak Türkiye'nin muhafazakar/tüccar siyasal çizgisinde yer alanlar için yeni fırsat kapıları olarak heyecanla karşılandı. Türkiye, İran ve Pakistan tarafından oluşturulan ekonomik işbirliği süreci bu ülkelerin de katılımıyla 300.000.000 nüfuslu bir pazarı ortaya çıkardı. Türkiye açısından Türki Cumhuriyetler aynı zamanda enerji politikasının oluşumunda öncelikli bir yere sahiptirler. Bu durum başta ABD olmak üzere ortaasya ve kafkas ülkelerini iktisadi etki sahasına katmak isteyen

ülkeleri harekete geçirdi. Türkiye ise kendisine biçilen 'taşeron konumuna çabuk intibak etti.

Türkiye'nin sanayi dokusunun doğru bir analizi yapılmadığı için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na çöreklenen hantal bürokratik zihniyet, Türkiye'nin enerji talebini abartılı rakamlarla açıklamayı adeta bir misyon haline getirdi. Oysa Türkiye'nin derinleşen ekonomik kriz içerisinde 1980'den sonra sanayileşmeyi ve alt yapı yatırımlarını neredeyse durdurduğu göz ardı edilmektedir. Yani ortada büyük bir sanayi atılımını gerçekleştiren bir ülkenin enerji sorunu değil, sanayileşmede doğru öncelikleri olmayan bir ülkenin enerji politikasının iflası duruyor. Karanlıkta kalacağız nakaratı özelleştirme ve yabancı sermaye fetişizminin dibacesi adeta. Bazen de bu nakarat nükleer endüstriye Türkiye'yi can simidi olarak açmak çabasının gerekçesi olmakta. Öteden beri EMO enerji krizinden dem vuranlara hep şunu hatırlattı: Evet! Bir krizden söz etmek olanaklı. Ancak bu halihazırdaki yönetim zihniyetinin krizinden ibaret. Üstelik bu *bakar-kör* ve *şaibelli* yönetim zihniyetinin iflası başta yabancı sermaye olmak üzere gözünü kamu mülkiyetine dikmiş olan bütün girişimci için bulunmaz fırsat. Yani kamu kesimini tasfiye programını ülkemizin geleceğine karşı sorumlu olanlar değil, kamu kesiminin karşı karşıya olduğu yönetim sorunlarına göz yumanlar önlerine konmuş olan uluslararası finans kuruluşlarının beklentileri üzerinden uygulamaya sokuyorlar.

■ Türkiye'de endüstri ve hizmetler sektörü baskın bir konumdadır. 1984 - 94 yılları arasındaki 10 yıla baktığımızda tarım sektörünün ekonomideki payının %19.6'dan %16.2'ye düştüğünü görmekteyiz. Endüstrinin payı ise aynı yıllar itibarıyla %28.6'dan %30.2'ye yükselmiştir. Bu durum hizmet sektörü açısından 1984'de %51.8 iken, 1994'de %53.5'e yükseldi.

Sanayinin enerji talebini ülke ekonomisinin gelişme dinamiklerinin doğru çözümlenmesi üzerinden yapmamız gerekmektedir.

Türkiye, dünyanın "orta gelirli" ülkeler grubunun en çok borcu olan ülkeler sıralamasında 6. sırada yer almaktadır. 1996 yılı verilerine göre kişi başına düşen gelir miktarı ise 2888 Dolardır. Türkiye nüfusunun yarısı, 500 binin üzerindeki kentlerde yaşıyor. Türkiye buna paralel olarak hızlı kentleşme ve kontrolsüz endüstrileşme sürecinin yıkıcı sorunlarıyla karşı karşıya. Birleşmiş Milletlerin Nüfus tahminlerine göre Türkiye'nin nüfusu 2010 yılında 80 - 90 milyon arasında bir rakama ulaşacak.

Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı ekonomik gelişmenin yönü uluslararası ticaretin parçası haline gelen özel sektörün büyümesi şeklinde ortaya çıkıyor. Ancak özelleştirme furiasına rağmen ekonominin yükü hala kamu sektörünün sırtında. Kamu sektörü ekonominin genel yapısı içerisinde 200'ü aşkın kamu işletmesiyle Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir işlev görmeye devam ediyor. Türkiye'nin endüstriyel üretiminin 1/4'nü kamu kesimi üstlenmiş durumda. Buna karşılık 20 milyonluk aktif iş gücünün yalnızca %3'ü kamuda istihdam ediliyor.

B. ENERJİ TALEBİ AÇISINDAN TÜRKİYE

Ekonomik ve demografik göstergelere bakıldığında, Türkiye'nin yabancı sermaye açısından önemli bir enerji pazarı olduğu görülmektedir. Türkiye'nin birincil enerji talebinin 1970'li yılların başından beri yaklaşık %6 oranında bir büyümeyle 4 kat arttığı gözleniyor. Enerji talebine baktığımızda şöyle bir sektörel düzeyde şöyle bir enerji talebi dağılım tablosuyla karşılaşırız

Sanayi :	%32
Ulaşım :	%21'i
Yerleşim ve konutlar :	%24
Enerji Santralleri :	%23

Enerji talebi ileriki yıllarda da artarak devam edecek, ancak giderek azalan oranlarda. 1995 ile 2020 yılı arasında yapılan enerji projeksiyonlarına göre enerji talep artışına yönelik en gerçekçi yaklaşım aşağıdaki gibi görülmektedir.

1995 - 2000 arası	% 8.3
2000 - 2010 arası	% 5.5
2010 - 2020 arası	% 3.7

PETROL TALEBİ

1995'de 27.4 MTEP ile kullanımı düşürülmeye çalışılsa da petrol Türkiye'nin bir numaralı enerji kaynağı olmaya devam ediyor. Türkiye'nin enerji talebindeki büyük artışa rağmen petrolün payı 1971'de %64 iken 1980'de %60'a, 1995'de ise %52'ye kadar düştü. Petrol ürünleri için yapılan projeksiyonlara göre Türkiye'nin:

2000 yılında 32 MTEP- Bu toplam talebin %40' na denk düşüyor-
2010 yılında 42 MTEP - Bu toplam talebin % 31' ne denk düşüyor-
2020 yılında 66 MTEP- Bu toplam talebin %36' sına denk düşüyor-

DOĞALGAZ TALEBİ

Türkiye doğalgaz talebi konusunda 1988' den itibaren ciddi bir ithalat programını uygulamaya sokmuş bulunmaktadır. 1980' lerin başında doğalgazın enerji talebi içindeki payı oldukça düşük iken, 1989' da 3 milyar metreküpe, 1995' de 6.7 milyar metreküpe ulaşmış bulunmaktadır. Doğalgazın payının artması yukarıda dikkat çektiğimiz petrol kullanımındaki azalmayı da telafi etmesinden kaynaklanıyor. 1995 yılında doğalgazın Türkiye'nin yurt içi enerji talebine katkısı %11.3 olarak gerçekleşti. Gelecekte doğalgaz talebinde çok ciddi artışlar bekleniyor. 2000 yılında 1995' deki 6 M TEP olan talebin yaklaşık yıllık %25' lik bir artışla 23 M TEP düzeyinde gerçekleşmesi bekleniyor. 2010 yılında bu talep, 51 milyon TEP olarak tahmin ediliyor.

Doğalgazın toplam birincil enerji tüketimi içindeki payının,

1995' de %11.3 ,

2000' de %29,

2010' da da %37 şeklinde gerçekleşeceği öngörülüyor.

KÖMÜR TALEBİ

Kömür ve linyit 16.3 MTEP olan toplam enerji talebi içinde, kömür %12 ve linyit %20 'lik paylarıyla 3/1' lik bir büyüklüğe sahip bulunmaktadır. Kömüre olan talebin gelecek 25 yıl boyunca da sürmesi bekleniyor. Bu konuda yapılan tahminlere göre 1995' de 16.3 MTEP olan kömür talebinin 2000 yılında 22 MTEP; 2010 yılında 34 MTEP, 2020 yılında ise 52 MTEP olması bekleniyor.

Resmî verilere göre toplam birincil enerji talebi, 52.7 MTEP. Ancak bu rakam sadece ticari kaynakların üretimini içeriyor. Ticari olmayan enerji üretimi ise ülkemizde önemli bir yer tutuyor. Ticari olmayan enerji için Biyomas' ın payı yıllık olarak yaklaşık 8 MTEP olarak tahmin ediliyor. Bu rakam toplamın yaklaşık %15' ini oluşturuyor.

C. TÜRKİYE' DE ELEKTRİK ÜRETİMİNİN GENEL ÇİZGİLERİ

Elektrik sektörü ülkemizde en hızlı büyüyen sektör olma özelliğini taşımaktadır. 1971' de 8.6 TWh' lik üretimden 1980' de 23.3' lük TWh' ye, 1995' de 86.2 TWh' ye ulaşıldı. Bu rakamlara baktığımızda anılan dönemler boyunca ortalama %10.1' lik bir büyüme göze çarpmakta. 1995' de çeşitli enerji kaynaklarının payları şöyle:

Hidro elektrik 35.7 TWh (%41.4)

Kömür ve linyit 28.1 TWh (%32.6)

Doğalgaz 16.6 TWh (%19.3)

Petrol 5.8 TWh (%6.7)

1996 yılı sonundaki kurulu gücün 21 GW' lik kapasitesinin %52' si termik santrallerden, %48' i hidroelektrik santrallerinden elde ediliyor.

TEAŞ'ın projeksiyonlarına göre elektrik üretiminin 2000 yılında 134 TWh, 2010 yılında 289 TWh, 2020 yılında 583 TWh olması bekleniyor(?). 1995' de termikten elde edilen elektriğin payı %59, buna karşılık hidroelektriğin payı %41. TEAŞ verilerine göre 2010 yılında termikten elde edilen elektriğin payı %74' e, hidroliğin payı ise %26' ya inecek. 2020 yılında bu oran termikte %83, hidrolikte %17 olarak öngörülmektedir. Bu projeksiyonlar enerji sektörünün, sanayileşme sürecinden neredeyse bağımsız algılanmasına yol açmaktadır. Oysa Türkiye' nin enerji bürokrasisine hakim olan zihniyetin, 'kerameti kendinden menkul gelecek perspektifleri iki temel çıkış noktasından kaynaklanmaktadır: Birincisi, yabancı sermaye ve işbirlikçilerinin yap-ışlet (Yİ), yap-ışlet-devret (YİD) modelleri çerçevesinde, Türkiye' nin enerji pazarlarını ele geçirmelerine; ikincisi ise nükleer endüstrinin Türkiye pazarına girmesine olanak sağlamak.

TEAŞ'ın asli sorumluluklarını unutarak, yabancı sermayenin beklentilerine uygun şablonlar üzerinden enerji projeksiyonlarında bulunmasının üzerinde düşünmek gerekir. TEAŞ'ın verilerine göre, örneğin 1993 yılı puant gücü 11.921 MW iken, kurulu güç 20.335 MW' dir. Bu %70 oranın bir kurulu güce tekabül etmektedir. Normal koşullar altında 15.000 MW' lık bir güç Türkiye' nin enerji gereksinimi için fazlasıyla yeterli olacak idi. Bu durumda en az 5.000 MW' lık bir erken yatırım söz konusu olmaktadır. Bu miktar ise en az 5 milyar dolardır. İşletme ve yakıt giderleri eklendiğinde bu miktar çok daha büyüktür. Gelişmiş ülkelerde bu yedek güç oranı hiç bir dönemde %30 sınırını aşmamıştır. USA %22, Almanya ve İngiltere %23 (Yücel, 1993: sf. 47) Ülkemizde

atıl kapasite sorunu yıllar itibarıyla azalarak da olsa devam etmiştir. Elektrik sektöründe doğru önceliklerin belirlenmesi ve yatırım planlarının ülke gerçeklerine uygun olması kritik önem taşımaktadır. Elektrik enerjisinin finansmanının, büyük ölçüde dış borçla gerçekleşiyor olması bu alandaki yatırım zorunluluğu açıktır. Aynı zamanda enerji sektöründe sorunların çözümünün ancak ülke çıkarlarını gözeterek bir planlama ile mümkün olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. "TEAŞ arızalı, sorunlu, iyileştirmeye muhtaç santralleri ek ve yenileyici yatırımlar yaparak iyileştirmek yerine, yabancı sermayenin ezberlettiği MW savurganlığını terk etmek zordur. Santrallerin verimliliğinin artırılması, TEAŞ'da daha önceki yıllarda yapılan bir çalışma santrallerin performanslarının iyileştirilmesi sonucu arttırılacak her kW ortalama 100 dolara mal olacağını vurguluyordu. Oysa her yeni santral tesisinin kuruluş maliyeti, kW saat başına en az 1000 dolardır (Yücel, 1993: Greenpeace, 97). TEAŞ verilerinde Türkiye'nin elektrik enerjisi gereksinimi abartılı oranlarda yüksek gösterilirken, üretim, iletim ve dağıtımdaki kayıplar minimum düzeyde gösterilmektedir. TEAŞ'ın bizzatlı kendi örgütlenme yapısından kaynaklanan yönetim sorunları, TEAŞ'ı kapsamlı biçimde ele almayı gerektirmektedir. Ne yazık ki ülkemiz de 'kurumsal denetim kanalları iyi işlemediği için enerji sektörünün, özelleştirilmesini merkezi bir görev olarak algılayan TEAŞ'ın, yaşadığı yönetim felci kolayca görmezden gelinebilmektedir.

D. TÜRKİYE'NİN İLETİM ŞEBEKESİ VE ENTERKONNEKTE SİSTEMİN DURUMU

1986 yılında iletim hatlarının uzunluğu 400 kV, 66 kV voltajlarda 37.834 km' ye ulaştı. İlkemizin enterkonnekte sistemdeki en büyük sorun 380/154 kV üzerinden kurulu oluşudur. Büyük santrallerin hemen hemen tamamı (Atatürk, Keban, Karakaya, Elbistan, Gökçekaya, H. Uğurlu, Altınkaya, Hamitabat, Ambarlı, Soma B, Yatağan, Yeniköy) 380 kV sistemine bağlıdır. İncak ülkemizde tüketime sunulan orta gerilimin hemen tamamı 154 kV beslemelidir. Böyle olunca 380 kV sistemden 154 kV sisteme enerji aktarmak sorunu ortaya çıkıyor. Sistemdeki 380/154 kV oto trafoların toplam gücü 10,500 MVA' dır. Yani 380 kV sistemden 154 kV sisteme güvenilir olarak maksimum 8,500-9,000 MW aktarılabilmiştir. Oysa 380 kV sisteme bağlı santrallerin toplam kapasitesi 13,820 MW' dir. Görüldüğü gibi sadece iletim hatlarının yetersizliğinden dolayı yaklaşık 5,000 MW' lık bir kurulu gücün şebekeye elektrik vermesi olanaksızdır. Bu atıl kapasiteyi sisteme kazandırmak için yapılacak yatırım yeni santral kurulması için gerekli yatırım ile karşılaştırılamayacak oranda düşüktür. Görüldüğü gibi iletim hatlarında yapılacak iyileştirmeler ile elektrik üretim kapasitesinde % 20-25 oranında bir artış mümkündür (Doğan, 1996: s. 119).

Hali hazırdaki uluslararası enterkonneksiyona bakıldığında Türkiye, Bulgaristan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Suriye ve Irakla bağlantıya sahip. Azerbaycan ve Gürcistan hatları ile elektrik mübadelesi önemli bir yer tutuyor. İran ile olan hat ise Türkiye' ye elektrik nakletmek için kullanılıyor. Planlanan enterkonneksiyonlara gelince, Türkiye ve Yunanistan şebekeleri arasında 400 kV hatların bağlantısına ilişkin çalışmalar, Batı Avrupa Elektrik Sistemine entegrasyon amacıyla yapılıyor. (OME; 1997).

Bölüm

E. ELEKTRİK SEKTÖRÜNÜN KURUMSAL ÖRGÜTLENMESİNİN GENEL ÇİZGİLERİ

1. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Türkiye'nin elektrik sektörü, enerjinin kamu hizmeti niteliğinden dolayı bugüne değin kamusal tekel niteliğini önemli ölçüde korudu. Elektrik üretiminin %94' ü ve dağıtımının %91'i iletim hizmetinin ise tümü kamu iktisadi faaliyeti olarak gerçekleşiyor. Türkiye' de enerjinin kurumsal yapısına baktığımızda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın asıl işlevi olan makro planlama görevini yerine getirmediği, enerji teknolojisinde dünya ölçeğinde meydana gelen gelişmelere duyarsız kaldığı, bürokratik ve hantal örgütlenmesinden dolayı bakanlık bünyesinden toplanan enerjiyle ilgili kamu girişimleri arasında, 2000' li yılların eşliğinde Türkiye açısından ertelenemez koordinasyon görevini yerine getiremediğini görmekteyiz.

1997 yılı içinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bir danışman firma desteğinde, kurumsal yapısını gözden geçirmeye başladığını açıkladı. Ancak ETKB, Türkiye' de kamu örgütlenmesinin "bakar kör" noktalarıyla örülü olduğu için bu yapısal değişim çabasının biçimsel olarak kalması muhtemel. ETKB, Türkiye'nin yakın geleceğinde belirleyici önemi olan bir kurum olarak Türkiye'nin önceliklerine değil yabancı sermayenin kar sahalılarına kılavuzluk etmeyi benimsemiş görünmektedir. ETKB, ne yazık ki küreselleşme adı altında uluslararası sermayenin sürdürdüğü "yeni sömürgecilik" taşıyıcısı olmak gibi bir işlevi yüklenmiş bulunmaktadır.

2. Hazine

Yasal konumu gereği hazine, kamu iktisadi girişimlerinin sahibi olarak ilgili kitlerin yatırım ve finans prog-

ramlarını Devlet Planlama Teşkilatı ile birlikte hazırlamakla yükümlüdür. Ancak Türkiye' nin özellikle 1980' li yıllardan itibaren kamu yönetiminde meydana gelen "neo-liberal" çöküntü, KİT' lerin bilinçli olarak çıkmaza sürüklenmesine yol açtığı için Hazine' nin DPT ile birlikte yıllık yatırım ve finans programlarını tutarlı bir çerçeveye oturttuğu söylenemez. Hükümetlerin, yabancı sermaye karşısında aldıkları teslimiyetçi tutum, Hazine bürokrasisinin de kolayca içselleştirebildiği bir bozulmayı içermektedir.

3. Devlet Planlama Teşkilatı

DPT, kuruluş kanunu gereği, enerji sektörünün makro planlarının ve yatırımlarını hazırlar, izler. Ayrıca özel sektörün yatırımlarını ETKB ile birlikte değerlendirir. DPT' nin Türkiye' nin enerji gerçeği konusunda yukarıda anılan yıllar itibarıyla, ülkenin gereksinimi olan performansı gösteremediği açıktır. Oysa bir kamu hizmeti olan enerjinin, etkin ve verimli kullanılabilmesi konusunda üretim, iletim ve dağıtımda gerekli alt yapı yatırımlarının yapılması gerekliliği DPT' nin gündemine hala girebilmiş değildir.

4. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Türkiye' nin elektrik sektörünün geleceğinin karartılmasında, kritik işlev yüklenen kurumlar birisi de Özelleştirme İdaresi Başkanlığı' dır. Elektrik sektöründe özelleştirmenin sonuçlarını kamusal çıkar yerine, özel sektöre kaynak aktarmak şeklinde algılayan yerleşik özelleştirmeci politikalar çerçevesinde ÖİB ile 'hangi santrali kim satacak?' üzerinde bir yetki kavgası yaşandı. Hamitabat (doğalgaz, 1200 MW), Yeniköy (linyit, 420 MW), Gökova (linyit, 630 MW), Soma A-B (linyit, 1034 MW) santralleri ÖİB' nin 'satış gündeminde yer alırken, TEAŞ el çabukluğuyla adeta bir 'gecekondu anlayışı içinde bu santralleri de satmaya kalkıştı. EMO' nun, bu yetki karmaşasını ele aldığı rapor "Symbol 42" "Symbol" "s 11" enerji sektörünün nasıl bir yağma operasyonuna tabi tutulduğunu kamuoyunun gündemine getirdi.

5. Elektrik İşleri Etüt İdaresi

Elektrik İşleri Etüt İdaresi' nin (EİEİ) Türkiye' de elektrik sektörünün geleceğe dönük gelişimine perspektif kazandırabilecek bir yapı olacakken sürdürüldüğü çalışmaların sembolik düzeyde kalması kabul edilebilir bir olgu değildir. EİEİ' nin potansiyel suların, güneş ve rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının arge sürecini üstlenmesi gerekiyor. Ama ilgili kurumun performansına baktığımızda, ülkemizin gereksinim duyduğu öncü misyona yakışır bir konumda olmadığı bir gerçek. EİEİ, araştırma ve uygulama merkezi kimliğine sahip çıkarak özellikle yenilenebilir enerji kaynakları konusunda etkin bir görev üstlenmelidir.

6. Türkiye Elektrik Üretimi ve İletimi Şirketi (TEAŞ)

Türkiye Elektrik Kurumu, Dünya Bankasının yapısal uyum programları ve yönetimin geliştirilmesi söylemine uygun bir şekilde özelleştirmeye elverişli olacağı düşünülerek Nisan 1994' de TEAŞ ve TEDAŞ olarak iki Kamu İktisadi Teşebbüsüne dönüştürüldü. TEAŞ, termik santralleri kurmak, öngörülen işleyişe göre 66 kV üzerindeki voltajlarda olan iletim şebekesini işletecek ve TEDAŞ' ın bağlı ortaklarına yani özel dağıtım şirketlerine 66 kV üzerindeki voltaj düzeylerinde yer alan şebekelere bağlı bireysel tüketicilere satacaktı. TEAŞ' ın eline 6364 MW' lık kurulmuş termik santral kapasitesi bulunmakta (bu gücün 300MW taşkömürü, 3829MW linyit, 680MW fueloil, 189MW petrol, 1350MW doğalgaz, 15MW jeotermal) ve 9208MW' lık hidroelektrik santral tesisi de TEAŞ' ın bünyesinde. Yine TEAŞ toplam olarak 34.889 km' lik nakil hattı ve 39.613 MVA dönüştürücü istasyon işletiyor. TEAŞ kaynaklarında göre bu hatlardaki kayıp oranı %2.7 olarak gösteriliyor.

7. Türkiye Elektrik Dağıtım Şirketi (TEDAŞ)

Genel çizgileri itibarıyla parçalanarak TEK' in TEDAŞ kısmına baktığımızda, TEDAŞ' a 7 ortaklık şirketi görmekteyiz. TEDAŞ, 34.5 kV voltaj ve altındaki elektrik dağıtımdan sorumlu. Bilindiği gibi İstanbul' un Anadolu Yakası ile Kayseri, sırasıyla Aktaş ve Kayseri adlı özel şirketler tarafından işletiliyor. TEDAŞ, Türkiye' nin 63 şehrini ve bağlı ortaklık şirketleri de 16 şehrini kapsıyor. Dağıtım şebekelerindeki teknik ve teknik olmayan kayıplarının yaklaşık % 17.4 civarında olduğu öne sürülmektedir. Resmi verilere göre TEDAŞ' ın 1996 yılında TEAŞ' dan 36.4 TWh elektrik aldığı görülüyor. Bağlı dağıtım şirketleri ise bunun 28.2 TWh' sını satın alarak şu şekilde paylaşıyor.

Bölgesel dağıtım şirketleri, özelleştirme amacıyla 1995 yılında kuruldu. 25 Kasım 1996' da başlatılan ihale süreci, Ocak 1998' de sonuçlandırıldı. A ve B gibi iki grupta toparlanan dağıtım şebekelerinin, işletme hakkı devri yoluyla özelleştirilmesi yukarıda belirtilenlerle birlikte 25 bölgesel dağıtım şirketinin üzerinden yürüdü.

Elektrik dağıtımının özelleştirilmesinin karanlık noktaları:

Dağıtım şebekelerinin özelleştirilmesi sürecinde sorumluluk üstlenen Refah-Yol ve AnaSol D hükümetleri, borçlu oldukları sermaye kesimlerine adeta kaynak aktarmak için dağıtım şebekeleri ihalelerini kullandı. Bu konuda EMO, hazırlamış olduğu raporu kamuoyunun dikkatine sunarak ilgilileri uyardı. TEDAŞ ihalesi, 24 Kasım 1996 tarihli resmi gazetede yayımlandı. Bu ilana göre, 25 ortaklığın işletme hakları 30 yıllığına devredilecekti. Bu ilan ilk bakışta ticari bir ilan gibi görüle de bu ülkede yaşayan herkesin günlük yaşamını etkileyecek bir sürecin başlangıcı anlamına geliyordu. Rehaf - Yol iktidarının RP kanadı, bütün politik söylemini batı karşıtlığı üzerine kurmuştu. İktidara gelmeden önce özelleştirme politikasını bir yağma süreci olarak değerlendirmekteydi. Özelleştirme girişimlerini bir yağma olarak gören RP, DYP ile kurduğu 'örtülü düzen ittifakı' ile birlikte uluslararası sermayenin küresel denklemine büyük bir uyum yeteneği geliştirdi. RP, özelleştirmenin bir yağma olduğunu, bu kervana ne denli çabuk katılırsa destekçisi İslami sermayenin palazlanmasına o denli çok kaynak aktaracağını erken kavradı (EMO dağıtım raporu, 1997).

EMO raporunda işletme devrinin çelişkiler ve tutarsızlıklar yumağı olduğu, hukuksal dayanaktan yoksun olduğu belirtiliyordu. İşletme devrine konu olan elektrik dağıtım müesseseleri için ilan edilen devir sözleşmeleri kamu zararına bir kaynak aktarım mekanizmasının varlığına dikkat çekiliyordu. Bu özelleştirme enerji sektöründe çalışan 60.000'ne yakın emekçinin geleceğini belirsizliğe itmekle kalmıyor, aynı zamanda elektrik tüketicileri açısından bir soygun sürecinin hazırlayıcısı oluyordu.

Dağıtım müesseseleri için ilan edilen 30 yıllık devir bedellerinin toplamı 2 milyar 625 milyon dolardır. Buna karşılık 1 yıllık tutarı 1 milyar 48 milyon 769 bin dolardır. Bu işletmelerin 30 yıllık karı ise 31 milyar 463 milyon 52 bir dolardır. Yani ilan edilen 30 yıllık devir bedelinin, 30 yıllık karı karşılama oranı %8.3'tür. 3096 sayılı yasaya göre yapılan sözleşmelerin hiç birinde kar-zarar riskini taşıyan bir yaklaşım yoktur. Yani işletmelerin devrini üstlenecek olan firma yasal güvenceler nedeniyle hiç risk üstlenmeden sadece kar edecektir. 3096 sayılı yasanın İşletme Hakkı devri, başlıklı 5. Maddesinde, "Görev bölgelerinde kamu kurum ve kuruluşlarınınca (KIT'ler dahil) yapılmış veya yapılacak üretim, iletim ve dağıtım tesislerinin işletme haklarının görevli şirketlere verilmesine Bakanlar Kurulu tarafından karar verilebilir. Bu maddenin uygulanması ile ilgili hususlar Bakanlar Kurulu'nca çıkarılacak yönetmelik çerçevesinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nca yürütülür." hükmü vardır.

Bu hükme rağmen, termik santrallerin ve dağıtım şirketlerinin özel kişilere işletme hakkının verilmesine ilişkin özelleştirme kararı Enerji ve tabii kaynaklar Bakanlığı kararı olarak oluşmuş, süreci yürüten de bakanlık olmuştur. Bunun yanında, işlemler bir çok hukuka aykırılığı da bünyesinde taşımakta olduğundan anılan işlemler hakkında iptal davaları açılmıştır ve davalar halen sürmektedir.

Dağıtım şebekelerindeki elektrik enerjisindeki kayıp ve kaçak oranlarının resmi verilere göre %23'ü, EMO hesaplamalarına göre ise %30'ları bulduğu bir enerji sistemi içinde dağıtım şebekelerinin özelleştirilmesi yalnızca devir alan firmalar açısından isabetli bir yatırımdır. Özelleştirme ile bu kayıpların azaltılacağını düşünmenin hiç bir rasyonel gerekçesi olamaz. Büyük kentlerdeki dağıtım şebekelerimizin çoğu eskimiş durumda. Hızlı kentleşme ile birlikte şebekenin etkin bir dağılıma kavuşturulması yıllardır ihmal edilmiş bulunuyor. Sistemdeki işleyişin geliştirilmesi için SCADA ve coğrafi bilgi sistemi ile desteklenen hat otomasyonu ile donatılmaları gerekli. Sayaç, faturalama, para tahsili gibi işlemlerin, tüketici için ezyet olmaktan çıkarılması beklenirken; böylece teknik olmayan kayıpların azaltılması için altyapı gerekirken özelleştirmenin bütün bunları sağlayacağını umut etmek kamu otoritesinin sorumluluktan kaçmasından başka bir şey değil.

BÖLÜM-III

ÇOK TARAFLI YATIRIM ANLAŞMALARI (MAI) NE GETİRİYOR?

Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları (ÇYA) (THE MULTILATERAL AGREEMENT ON INVESTMENT) esas olarak, çokuluslu şirketlerin (ÇUŞ) yatırımlarının, ulusal sınırların yok sayıldığı liberalleştirilmiş ve ülkelerin ellerinin kollarının tamamen bağlandığı bir ortamda yapılabilmesinin hukuki çerçevesidir. (Tonak; 1998) ÇUŞ sermayenin önündeki engellerin hemen kaldırılmasını savunarak sınırsız serbesti talep ediyor.

500 büyük ÇUŞ'un dünya ekonomik çıktısının %25'inden fazlasını üretiyor, dünya ticaretinin %70'ini yapıyor ve bunları gerçekleştirmek için bir yandan dünya nüfusunun sadece %0.05'ini istihdam ediyor. ÇUŞ'lar son bir kaç yılda yaklaşık 4.5 milyon işçiyi, rekabetin bir gereği olarak sokağa atabiliyor.

Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları nasıl bir kompozisyon özlüyor

■ Sermaye hareketlerine konan ve konabilecek bütün sınırlamaları kaldırmak, kar transferlerini, yatırım miktar ve alanlarını tamamen serbest bırakmak, savunma, madencilik, ulaşım gibi sektörler de dahil olmak üzere bütün sektörlerin yabancı sermayeye de açılmasını sağlamak.

■ Yabancı yatırımcının ürettiği ürünün pazarlanmasına, üretilme biçimine ilişkin bütün sınırlamaları kaldırmak. Dolayısıyla, örneğin Çin'in son dönem ekonomik büyümesinde önemli rol oynayan yabancı yatırımcının ihracat yapma, işletmelerinde yerli teknik eleman ve işgücü istihdam etme, eğitime zorunluluğu gibi kayıtlar bir kalemde yasaklanmaktadır.

■ Ülkelerin, kalkınma stratejileri gerektirse bile, kendi yatırımcılarını özendirecek, kısmen kayıracak herhangi uygulamaya gitmemelerini sağlamak.

■ ÇUŞ'un ya da herhangi bir yabancı yatırımcının ülkeleri dava ve gerektiğinde tazminat talep edebilmelerini ÇYA bağlamında kurulacak bir uluslararası yargılama' düzeni içinde garantiye almak.

Bu taslağın son şeklinin önümüzdeki Mayıs ayında bakanlar düzeyinde yapılacak OECD toplantısına yetiştirileceği sanılıyor. Ardından, üye ülkelerin bu antlaşmayı kendi parlamentolarında onaylatmaları gerekiyor.

Çok taraflı yatırım anlaşmasının ABD ve diğer belli başlı sanayileşmiş ülkeler uzun süredir kendi çokuluslu şirketleri adına GATT/DTÖ kurallarının ulusal hükümetlerin yabancı sermaye yatırımları üzere, belli bir imalat oranı veya ihracat düzeyi ya da teknoloji transferi gibi performans ölçütleri getirme olanaklarını sınırlayacak yönde değiştirilmesi için baskı yapıyordu. Aynı ülkeler kapalı ya da düzenlenmiş ulusal piyasaların yabancı sermaye yatırımlarına açılmasını da talep ediyordu. Bu hedeflerin bazılarını IMF ve Dünya Bankasının ağır borç yükü altındaki bizim gibi gelişmekte olan ülkelere dayattığı yapısal uyum programları aracılığıyla ulaşılmıştı. GATT sisteminin kendisi ise devletlerin yabancı sermaye yatırımlarını düzenleme haklarında yavaş ve yetersiz kalmıştı. GATT /DTÖ anlaşması hizmet yatırımlarını bir ölçüde kolaylaştırmış, bazı ticaretle ilgili yatırım tedbirleri yasaklanmıştı. (Örneğin yerel kaynak kullanma ya da ihracat koşulları.) Şimdiye kadar MAI'nin ortaya çıkmış taslaklardan hükümetlerin davranışlarını düzenlemek için yapabileceği şeyleri kısıtlayan ve şirketlere, hükümet kararlarına meydan okumak için yeni haklar tanıyan geniş kapsamlı bir kurallar dizisi olduğunu gösteriyor. Anlaşmanın DTÖ hatta çok daha kapsamlı olan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Avrupa Topluluğu (AT) anlaşmalarının zaten içermekte olduğu kurallarının çok ötesine geçmesi bekleniyor.

Enerji ve telekomünikasyon sektörleri açısından kritik bir işlevi olan ÇYA hakkında kapsamlı bir kamusal bilgilendirme sürecine gereksinim duymaktayız.

Bkz. EMO 35. Dönem Çalışma Raporu, Hukuk Çalışmaları

Bkz. 35.Dönem Çalışma Raporu Basın Açıklamaları

Bkz. Resmi Yalanlar, Sivil Gerçekler. EMO Raporu

Bkz İşletme Hakları Devredilecek 12 Termik Santral Hakkındaki Rapor, Ocak 1997, EMO